

Mehmet Akif'in Eğitim Bağlamında Geleneğe Eleştirileri

Mehmet Akif's Criticism Against Tradition in the Context of Education

Ahmet BAĞLIOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi
Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Department of History of Islamic
Sects, Dokuz Eylül University,
Faculty of Theology, İzmir, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 05.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 28.02.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 26.05.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Ahmet BAĞLIOĞLU
E-mail: ahmet.baglioglu@deu.edu.tr

Atıf: Bağlioğlu, A. (2023). Mehmet
Akif'in Eğitim Bağlamında Geleneğe
Eleştirileri. *Turcology Research*,
77, 140-154.

Cite this article as: Bağlioğlu, A. (2023).
Mehmet Akif's Criticism Against
Tradition in the Context of Education.
Turcology Research, 77, 140-154.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

ÖZ

Akif'in, Safahat'ta ele aldığı toplumsal sorunları, cehalet, hurafelere düşkünlük, fen bilimlerine mesafeli durma, mesleksizlik, tembellik, vurdumduymazlık, ümitsizlik, tarihten ibret almama, ulema ile ahali arasındaki iletişim kopukluğu, milli ve siyasi ayrılıklar olarak gördüğünü söylemek mümkündür. O, bütün bunların temelinde eğitimsizliğin/cehaletin yattığını belirtir. Bu nedenle acilen ilim ve eğitimin gelişmesi için gerekli adımlar atılmalı, teknoloji ve sanata önem verilmeli, milli birlik ve beraberlik öncelenmeli, çok çalışılmalı, ahlak ve fazilet yükseltilmeli, adalet sağlanmalı, aileye önem verilmeli, din anlayışı ıslah edilmeli, din-bilim ve ulema-halk arasındaki uçurum giderilmelidir. Akif, önce problemleri tespit etmiş, sonra problemin farkındalığı için çalışmış ve nihayetinde çözüm yollarını göstermiştir. Özellikle gençlerin eğitilmesine önem vererek ahlaklı, çalışkan ve şuurlu fertlerin yetişmesi için çabalamıştır. Hurafelerle boğdurulmuş din anlayışlarının toplumda gaflet ve aymazlığa zemin hazırladığını belirterek dini bilginin akıl ve vahye dayanması gerektiğini ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Cehalet, Mehmet Akif, Safahat, Din Anlayışı

ABSTRACT

It is possible to say that Akif sees social difficulties in Safahat as ignorance, indulging in superstitions, keeping a distance from science, lack of profession, laziness, callousness, hopelessness, general lack of example, lack of communication between the scholars and the people, and national and political differences. He states that the basis of all these is lack of education/ignorance. For this reason, one should take the necessary steps urgently for the development of science and education, give importance to technology and art, prioritize national unity and solidarity, work hard, raise morality and virtue, provide justice, give importance to family, improve religious understanding, and eliminate the gap between religion and science, and between scholars and people. Akif identified the problems before, and then he took action for the awareness of the problem and he finally shows the solution path. He especially gave importance to the education of young people and tried to raise moral, hardworking, and conscious individuals. He states that the religious understandings overwhelmed by superstitions pave the way for heedlessness and ignorance in society and notes that religious knowledge should be based on reason and revelation.

Keywords: Education, Ignorance, Mehmet Akif, Safahat, Understanding of Religion

*"Bu Devlet Yıkılırsa, İslâm Âlemi Biter
Bizi Ancak Eğitim Kurtarır"
Mehmet Akif Ersoy*

Giriş

Akif, bu makalemizde irdelemeye çalıştığımız eğitim anlayışını ve onunla bağ kurduğu din, ahlak, hurafe ve bidat, ilim ve ulema ve cehalet konusundaki düşüncelerini daha ziyade Safahat'ın "Süleymaniye Kürsüsünde" ve "Fatih Kürsüsünde" bölümlerinde ele almaktadır. Akif'e göre İslam dünyası akla ve bilime yeteri kadar önem vermediği ve dini yanlış anladığı için tüm varlıkları yağmalanmış ve müstemleke durumuna düşmüştür (Taşdelen, 2006: 152). Sefalet, cehalet ve ekonomik gerilik İslam toplumuna kâbus gibi çökmüş olup bu illetten bir an önce kurtulmak gerekmektedir. Bunun ortadan kalkması için din doğru zemine oturtulmalı ve zamanın ruhuna uygun olarak bilime ve teknolojiye gereken önem

verilmelidir. Bunun yolu da sistemli bir eğitimden geçmektir (Akdoğan, 2015: 95). İslam dünyası iyi bir eğitim ve doğru din anlayışı ile içerisine düştüğü girdaptan kurtulabileceği gibi yeni bir uygarlık için atılım da yapabilir.

Akif *“İmandır o cevher ki ilâhî ne büyüktür/İmansız olan paslı yürek sînede yükür.”* (2009: 33) diyerek iman ile insan arasında bir bağ kurduğu gibi milletlerin terakkisi ile sahip oldukları din anlayışı arasında da bağ kurmuştur. Bu nedenle o, geleneksel din anlayışındaki problemleri tespit ederek toplumun doğru din anlayışına ulaşmasını birinci amaç olarak görmüş olduğunu söyleyebiliriz. Akif'e göre İslam, bilim ve akla önem veren, “atalar dini” adı altında gelenekten gelen bidat ve hurafelerden kaçınmayı öğütleyen, ye'si değil ümidi, tembelliği değil çalışkanlığı düstur edinen inanç yumağıdır. Akif, bulunduğu çağın sorunlarını tespit etmiş olmakla kalmamış, geleceğin inşası için bir projeksiyon da sunmuştur.

Akif, Safahat'ı, ahlaki yozlaşma ve dini bozulmayı düzeltmek, toplumu eğitmek ve yol göstermek için yazmıştır. O yapılan her eylemin toplum maslahatının gözetilerek yapılmasını savunmuştur. Yazdığı nesir ve manzum eserlerini bu amaç doğrultusunda yazmıştır. Akif bir eğitimci gibi insanlara dini ve millî değerler aşılama çalışarak Türk toplumunun yüksek değerlere sahip olmasını arzulamıştır (Taşdelen, 2006: 153).

Akif, *“Sade siz derdi bulun, sonra kolaydır derman”* (2009: 187) diyerek ilk olarak problemin doğru teşhis edilmesini istemiştir. Din anlayışının toplum ve fert hayatı üzerindeki tesirini çok iyi bilen Akif, toplumların gerileme, ilerleme, değişme hatta yeni bir medeniyet oluşturma süreçlerinde en etkin olan unsurun din olduğunu söyler. Ona göre toplumun bu halde olmasının temel nedeni yanlış din anlayışı, eğitimsizlik ve buna bağlı olarak bilim ve teknoloji eksikliğidir. Akif sorunları tespit ettikten sonra ikinci aşamada problemleri öykülerle ele alarak toplumun dikkatini çekmiş ve farkındalık oluşturmaya çalışmıştır. Üçüncü aşamada ise cehaletle, bilgisizlikle, taklitle, batıl inanış ve hurafelerle mücadele ederek müspet bilimlerin tedrisatının yapıldığı mektepler açılması ve medreselerin ıslah edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Klasik medrese eğitimine de batı tarzı eğitime de karşı çıkmıştır. Ona göre eğitimde pratik faydaya yönelik bilgiler verilmelidir. O, verilen bilgilerin pratik hayatta kullanılabilir ve uygulanabilir bir sistem ortaya koymasını arzu etmektedir (Çetin, 2006: 57–68). Akif'e göre her şey çalışıp çabalamakla elde edilmektedir. Sanatın bile cüzi bir kısmı ilham olsa da gerisi çabalamanın ve istemenin sonucudur (Nazif, 1919: 28; Kabaklı, 1977: 44). Bu nedenle miskinlikten kurtulup çok çalışılmalıdır.

Akif'in Safahat'ta doğruluk, dürüstlük, bilgi sahibi olmak, cömertlik, güvenilir olmak, çalışmak, kararlılık, azim, cesaret, ümit, vatan sevgisi gibi kavramlara bolca yer vermesi, onun Türk milletinin eğitimine ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Onun, maddi ve manevi aydınlanmayı hedeflediği söylenebilir. Hatta Akif'in bir ütopyasının olduğunu bile söyleyebiliriz. Bu ütopya ideal tip olarak resmettiği Asım gibi nesiller yetiştirerek Türk toplumunu yeniden inşa etmektir.

Kaplan, *“Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatıyla gören ve gösteren başka bir şair yoktur... Akif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hattâ edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar”* (2003: 174) diyerek onun, toplumun problemlerine çözüm üretmeyi kendine görev addettiğini ifade etmektedir. Akif, Türk edebiyatında bıraktığı sanatsal iz ve millî bilinci destekleyen motiflerle bizi biz yapan kök değerlerimize dikkat çekmiş ve bunların tekrar açığa çıkması için milletine rehberlik yapmıştır (Fırat, 2015: 187). Kendince doğru bulduğu din anlayışından hiçbir zaman taviz vermediği gibi her zaman doğru bildiğini söylemekten de çekinmemiştir.

Akif, Afganî'nin siyasi çözümünden ziyade Muhammed Abduh'un eğitimle toplumu ıslah etme düşüncesine çok daha yakındır. Batı, dini değerlerden uzaklaştıkça maddi anlamda yükselmiş; İslam toplumu ise dini değerlerden uzaklaştıkça gerilemiş ve çöküş sürecine girmiştir. Bu nedenle dini ve ahlaki değerlerimize önem veren ve bilim ile teknolojiyi de ihmal etmeyen Abduh'un tavsiye ettiği metodu izlemek kaçınılmazdır. Akif'e göre, batının elde ettiği bilimi elde etmeye çalışmak Müslümanların üzerine farzdır (1920: 252). Özellikle Safahat'ta yazdıklarıyla ve Millî mücadele boyunca verdiği vaazlarla milletinde var olan ancak örtülmüş olan değerlerin yeniden ortaya çıkmasına çabalamıştır. Milletine ümit aşılacak ideal bir neslin nasıl olması gerektiğini Asım örneğiyle ortaya koymuştur (Karaman, 2018: 146).

Akif, *“Maarif, maarif!.. Bizim için başka çare yok; eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maarife sarılmamız. Dünya da maarifle, din de maarifle, ahiret de maarifle... Hepsî her şey maarifle kaim. Bizim dinin cehalete tahammülü yok, cahiller eline geçince mahv olur”* (1913: 393) diyerek eğitimin ne kadar önemli olduğundan bahsetmiştir. Cehaletin giderilmesi ise ancak donanımlı ulema/âlimler sayesinde olur (Demirtaş & Nacar, 2018: 97–100). Akif, camilerde vaaz veren hocaların da toplumun problemlerine vakıf olup milleti istikbale hazırlamaları gerektiğini belirtir (Ersoy, 2010: 291).

Akif, yeni açılacak okullarda batıda olduğu gibi bilim ve tekniğe dair derslerin verilmesini savunmuştur. Medreselerde müfredatın değiştirilerek müspet ilimlerle ilgili derslerin de okutulması gerektiğini söylemiştir. Böylece batının gelişmesini sağlayan maddi unsurların hiçbir tereddüte mahal vermeyecek şekilde alınması gerektiği üzerinde durmuş, kültürümüze ters düşecek manevi unsurların ise ayıklanmasını istemiştir. Akif, Müslüman toplumunun mutlak suretle iyi bir eğitim almasını istemiştir. Çünkü ona göre dini ve dünyevi problemlerimiz ancak eğitimle düzelebilir. Ülkenin kalkınması ve millî birliğin sağlanması da buna bağlıdır (Öz, 2013: 159).

Akif söylemlerinde İslam toplumunun içerisinde bulunduğu bu girdaba nasıl düştüğü hususunda kafa yormuş ve en büyük etkenin yanlış din anlayışı olduğunu tespit etmiştir. Akif'in açtığı düşünce ufunda ilerlerken ilk olarak ortaya koyduğumuz *“Mehmet Akif'in Geleneksel Din Anlayışına Eleştirileri I –Asrın İdrakine İslam'ı Söylemek-”* (Bağlıoğlu, 2010: 29–45) adlı makalemizle, onun dini düşüncedeki yenilenme fikrini izaha çalışmıştık. İkinci olarak da *“Akif'in Kader Bağlamında Geleneksel Din Anlayışına Eleştirileri”* (Bağlıoğlu, 2022: 19–33) makalemizi yazarak Akif'in din anlayışı konusundaki eleştirilerine devam ettik. Bu çalışmamızda ise Akif'in dini durum ve bunda eğitimin rolü üzerinde durarak onun günümüze de ışık tutabilecek olan eğitim ile ilgili çözüm önerilerini ortaya koymaya çalışacağız.

Uygurlik Yolunda İlerlemeyi Engelleyen Unsurlar

Cehalet

Akif'e göre toplumun yaşadığı sorunların odağında cehalet vardır. Bu cehalet, Müslümanların örnek almayı bırakıp taklit bataklığında olmasına, dinin hurafe ve bidatlarla sarmalanmasına ve toplumda ahlaki çöküş yaşanmasına neden olmaktadır. Müslüman toplumu, fazilet ve özellikle de marifet açısından batı toplumlarıyla kıyaslanamayacak derecede geride kalmıştır. Akif'e göre en az üç yüz senedir Müslümanlar ilim ve marifeti ihmal ettikleri için gerekli ilerlemeyi sağlayamamışlardır.

*Bizler, edvâr-ı faziletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak,
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevi kudreti günden güne meflûc olarak,
Bir düşünüş düştü ki: Davransa da, sarsak sarsak.
Garb'in emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm (Ersoy, 2009: 429).*

Batı karşısında genelde İslam toplumunun özde ise Osmanlı Devleti'nin geri kalmasının sebeplerini irdeleyen Akif, bunu taklitçiliğe, ekonomik geriliğe, tembelliğe, eğitimsizliğe ve bilgisizliğe bağlar. Batıya benzemek için benliğini ve öz değerlerini kaybeden Osmanlı, cehaletin ve tembelliğin kurbanı olmuştur. Osmanlı'da bilimden ticarete, sanayiden endüstriye kadar her alanda uyumsuzluk ve tembellik vardır. Cehalet ve hurafe her yere hükmeder hale gelmiştir. Kapitülasyonlarla birlikte batıya olan bağlılık daha da artmıştır (Çağan, 2006: 85–86). Bu itibarla Akif, başımızdaki felaketin baş sorumlusu olarak cehaleti görürken, bunun çözümünün ise ilim ve eğitimde olduğuna inanır.

*Demek ki: Atmalıyız ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir işte en birinci adım (Ersoy, 2009: 267).*

Akif'in üzerinde durduğu bir başka husus ilmiye sınıfının yetersizliği ve avam ile arasındaki anlaşmazlıktır. O, bütün sıkıntıların ana nedeni olarak cehaleti gördüğü için mahalle mekteplerinin açılması ve halk ile ilmiye sınıfı ikileminin giderilmesi gerektiğini belirtir. Dinin yanlış yorumlanıp anlaşılmasında ve yaşanmasında en başta gelen etkenin cehalet olduğunun farkında olan Akif'in nazarında Müslüman toplum, kendilerine miras kalan birçok gelenek, hurafe ve bidati din olarak kabul etmiş durumdadır. O, din ile ilgili olmayan birçok uygulamayı din kabul etmenin cehaletin bir ürünü olduğunu, sarhoş bir adamın eşini boşaması örneği ile anlatır:

*Müslümanlıkta şeriât bunu emretmiş imiş:
Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sâde bir iş!
Karı tâtlîki için bak ne diyor Peygamber:
"Bir talâk oldu mu dünyâda semâlar titrer!"
İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir? (Ersoy, 2009: 128–129).
Karı dövmüş, boşamış... "Emr-i İlahî" ne denir!
Bunların hepsi emin ol ki cehalettedir (Ersoy, 2009: 130).*

"Felaketin başı, hiç şüphe yok cehaletimiz" (2009: 266) diyen Akif, cehaletin tahribatına dikkatleri çekerken, toplumun geri kalmasının ve ahlaki açıdan yozlaşmasının sebebi olarak da cehaleti görür.

*Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldı, ne nâmus!
Ey sine-i İslâm'a çöken kapkara kâbûs,
Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el! (Ersoy, 2009: 212).*

Akif, Çin örneğinden hareketle, hurafe ve cehaletten kaynaklanan yanlış din telakkilerini ve geleneği eleştirerek bu durumun terakkiye engel oluşturduğunu belirtmiş ve bununla birlikte bu hastalıklı zihniyetin tüm İslam dünyasına hâkim olduğunu vurgulamıştır.

*Çin'de, Mançurya'da din bir görenek, başka değil.
Müslüman unsuru gâyet geri, gâyet câhil.
Acabâ meyl-i teâlî ne demek onlarca?
"Böyle gördük dedemizden" sesi milyonlarca
Kafadan aynı tehevürle bakarsın, çıkıyor!
Arş-ı âmâlî bu ses tâ temelinden yıkıyor.
Görenek hem yalnız Çin'de mi salgın; nerde!
Hep musâb âlem-i İslam o devâsız derde (Ersoy, 2009: 174).*

Akif, İslam âleminin içinde bulunduğu vaziyeti tarif ettikten sonra doğrudan milletinin kapalı gözler altında uyumakta olan benliğine seslenerek onları, hayatlarına anlam katmayan, hiçbir faydası olmayan, ilim ve akılla uyumayan davranışlarını terk etmeye çağırılmaktadır.

*Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da "batsın" diye tutmuş, yediyorsun!*

*Allah'tan utan! Bâri bırak dîni elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen! (Ersoy, 2009: 212).*

Akif, İslam toplumunun, içerisinde bulunduğu cehalet girdabından kurtularak geleceğe hazırlanması gerektiğini ısrarla belirtmektedir.

*Öyleyse, «cehalet» denilen yüz karasından
Kurtulmaya azmetmeli baştan haşa millet (Ersoy, 2009: 211).*

Akif'e göre cehalet, bütün kötülüklerin temelini oluşturur. Cahil insanlardan oluşan, bilgisiz ve eğitimsiz bir toplumun geleceği kurgulaması, planlaması ve hayata geçirebilmesi imkânsızdır. Böyle bir toplum kaçınılmaz olarak başkalarının kurguladığı ve planladığı hayatı yaşamak durumunda kalacaktır (Akdoğan, 2015: 89). Akif, cehaletle mücadelede başarıyı getirecek unsur olarak eğitim ve ilme işaret eder.

*Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;
Bu derde çâre bulunmaz -ne olsa- mektepsiz.
Ne Kürd elifbayı sökmüş, ne Türk okur, ne Arab;
Ne Çerkes'in, ne Lâz'ın var bakın, elinde kitab!
Hülâsa, milletin efrâdı bilgiden mahrûm.
Unutmayın şunu lâkin: "Zaman: Zamân-ı ulûm!" (Ersoy, 2009: 266).*

Eğitilmeyen ve cehalet girdabındaki toplumda insanlar hurafeci şaklabanların elinde kalmıştır. Hayat dini olan İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an, yalnızca şifa bulmak ve ölümlere okumak için bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır.

*Yaşanır, zannediyorsan, Baba Ca'fer'likisin,
Nefes ettir, çabucak, kendine, olsun bitsin!
Ölümler dîni değil, sen de bilirsin ki bu din,
Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin (Ersoy, 2009: 403).*

Kur'an'ın bu şekilde ele alınması dinin özünden uzaklaşılmasına ve İslam toplumuyla Kur'an arasındaki uçurumun kökleşmesine neden olmuştur. Mevcut din anlayışındaki problem, cehaletin yanı sıra ahlaki çöküntüye de sebebiyet vermiştir.

*Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin? Tövbeler olsun, ne demek!
Hani Kur'an'daki ruhun şu heyûlâda izi,
Nasıl İslâm ile birleştiririz kendimizi (Ersoy, 2009: 395).*

Ülkede medrese ve mekteplerin yeterli sayıda olmaması ve var olanların da çağa ayak uyduramaması problemleri katmerleştirmektedir. Ülke dışında yetişen eğitimcilerin ise toplumsal problemlerin kaynağını yanlış yerlerde aramaları neticesinde etkinlikleri azalmıştır (Öz, 2013: 158). Bunun farkında olan Akif, toplum olarak geri kalınmasının ve batının İslam dünyası karşısında galebe gelmesinin en önemli nedenlerinin başında cehaleti görmektedir. Cehalet, İslam dünyasına çöken bir kara kâbusa dönüşmüştür. O, İslam toplumunun gerçek düşmanının cehalet olduğu ve bunun da ancak eğitim seferberliği ile düzelebileceğine inanmaktadır.

Bidat ve Hurafeler

Akif, bidat ve hurafelerin, zaman içerisinde dini bir özellik kazandığını, böylece cehalet kaynaklı bir taklit anlayışının topluma hâkim olduğunu belirtir. Akif, cehalet ve eğitimsizlikten kaynaklanan hurafelerin dine büyük zararlar verdiğini söyler. İslam'ın en temiz kaynakları göz ardı edilerek hurafelerle örtülmüş (ya da örülmüş) gelenekler, apaçık dini bilgilerin yerini almıştır:

*Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:
Hurâfeler bürümüş en temiz menâbi'îni.
Değil hakâik-i şer'in bugün, bedîhiyyât
Bilâ-münâkaşa ikrâr olunuyor... Heyhât! (Ersoy, 2009: 259).*

Akif'e göre, geleneksel din anlayışı ile Allah Resulünün tebliğ ettiği gerçek din arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. İslam'ın, ilk dönemlerdeki sade-öz şekline dönmesi gerektiğini her fırsatta vurgulayan Akif, dinin sonradan ona sokulan hurafelerden ayıklanması gerektiğini belirtmektedir. Akif, özellikle Osmanlı'nın son döneminde uygulanan yanlış eğitim anlayışının İslam'ı tanınamaz hale getirdiğini; muazzez dini, din olmaktan çıkardığını vurgular:

*Ah o din nerde, o azmin, o sebâtın dîni;
O yerin gökten inen dîni, hayatın dîni? (Ersoy, 2009: 395).*

Akif'e göre din; akıl, vahiy ve sünnet merkeze alınarak doğru zemine oturtulmalıdır. Hâlbuki mevcut din anlayışı kötü eğitim modellerinin sonucu olarak vehim ve hurafelerden beslenmektedir.

*Kitab'ı, Sünnet'i, İcma'ı kaldırıp attık;
Havassı maskara yaptık, avamı aldattık.
Yıkıp, Şer'ati, bambaşka bir bina kurduk;
Nebi"ye atf ile binlerce herze uydurduk! (Ersoy, 2009: 259).*

İnsanları iyiye güzele yönlendirmek için bile olsa Resulullah adına uydurulan mevzu rivayetlerin varlığının da din anlayışını etkilemiş olduğu söylenebilir. Akif, mevzu hadis rivayetlerine dayalı din anlayışının, toplumu yanlış yönlendirmesine, dine hurafelerin katılmasına,

Kur'an'ın ayaklar altına almasına neden olduğunu söyler. Akif'e göre, bu hadislerin birçoğu insanları iyiye güzele yönlendirmek için olsa da dinin asıl gayesinden uzaklaşılmasına neden olmuştur:

Cihâni titretiyorken nidâ-yı "Men kezebe... "
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bi'-edebe:
Lisan-ı pak-i Nebi'den yalanlar uyduruyor;
Sıklımadan da "sevab işledim" deyip duruyor!
Düşünmedin mi girerken şeri'atin kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına? (Ersoy, 2009: 259–260).

Aslında Akif sonradan ortaya konulan yeniliklere karşı çıkmamaktadır. Onun karşı çıktığı, kaldırılmasını istediği toplumu yanlış yönlendiren bidatler, bidat-ı seyyie olarak isimlendirilen kötü uygulamalardır. Dolayısıyla Akif, toplumun maslahatına uygun olarak geliştirilen yenilikleri bidat-ı hasene olarak kabul etmiştir. Bu nedenle Akif, bidat olduğu gerekçesiyle her türlü yeniliklere karşı çıkanları da şiddetle eleştirir:

Ya ta'assubları? Hiç sorma, nasıl maskaraca?
O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca,
Hem ne söylersen olur dîni hemen rencide!
Milletin hayrı için her ne düşünsen: Bid'at:
Şer'i tagyîr ile terzîl ise haşa sünnet! (Ersoy, 2009: 173).

Akif, dinin özünden uzaklaşılmasını, gerçek din ile yaşanan din arasındaki uçurumun derinliğini ve İslam toplumunun içerisinde bulunduğu durumunu şu şekilde tasvir eder.

Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...
Âlem aldatmaksı maksad, aldanan yok, nâfile!
Kaç hakiki Müslüman gördümse: Hep makberdedir;
Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerde! (Ersoy, 2009: 294).

Akif, yaşadığı dönemdeki din adına yapılan pek çok uygulamayı hurafe olarak değerlendirir ve gerçek dinde böyle inanışların olmadığını söyler.

Evet, bütün beşerin hakkıdır beka emeli;
Fakat bu hakkı ne taştan, ne leşten istemeli! (Ersoy, 2009: 466).
Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar (Ersoy, 2009: 249).

İslamî gelenek ile hurafeleri birbirinden ayıran Akif, İslam'ın ilerlemeye engel olmadığını ısrarla belirtir. Günümüz Müslümanlarının ilim, irfan ve ahlak bakımında geri kaldığı doğrudur. Müslümanlar, günlük yaşantılarında dinin temel prensiplerinden uzaklaşarak farklı bir yaşam anlayışı ortaya koymuşlardır. Din neredeyse bir görenek olarak sürdürülmeye başlamış ve göreneklere indirgenmiştir. Her yerde Müslümanlar geri ve cahil kalmışlardır:

"Müslümanlık" denilen ruh-i İlahi, arasak,
"Müslümanız" diyen insan yığınından ne uzak! (Ersoy, 2009: 191).
Hele biçare şeriatle nasıl oynanıyor!
Müslümanlık bu mu yahu? diye insan yanıyor (Ersoy, 2009: 131).

Akif, Türkistan'a gitmek için yola çıktığında çok heyecanlanmıştır. Ancak Taşkent, Buhara, Semerkant gibi Türk İslam Medeniyetinin merkezleri olan ve bir zamanların ilim, sanat ve fen alanında ün salmış atalarının yurduna vardığında büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Müslümanların bulunduğu her bölgenin aynı ıstırapla kavrulduğunu müşahade etmiştir. Bir zamanlar büyük insanlar yetiştiren o coğrafya da zilletin kucağına düşmüştür:

O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:
Ay tutulmuş, "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek! (Ersoy, 2009: 173).

Akif, vaktiyle Semerkant'ta dönemin en ileri astronomi çalışmalarını yapan bu milletin çocuklarının o gün gelinen noktada bilimsel olmayan yöntemler benimsemiş olduğunu hayretle sorgular. Müslümanlar cehalet bataklığında kendi öz bilim miraslarından habersiz. Güneş ve Ay tutulmasını kötü ve şeytanî güçlere bağlayarak sokaklarda tenekeler, dümbelekler çalarak bu şer odaklarını kovalamaya çalışmaktadırlar. Akif'e göre hurafe ve cehalet, sadece halk arasında çarşı pazarda değil, ülkenin eğitim yuvası olan medreselerde bile hâkim konuma gelen anlayış biçimi olmuştur.

Bir toplulukta eğitim ve bilimsel çalışmalar göz ardı edilirse taassup artar, yalan yanlış, aslı astarı olmayan bilgilere, inanışlara ve davranış biçimlerine körü körüne bağlanılabilir. Akıl ve bilinç sahibi olan insanlar hiçbir şeyi sorgulamadan, olduğu gibi almazlar (Çetin, 2021: 26). Bunun bilincinde olan Akif'in üzerinde durduğu en önemli konuların başında dini doğru algılama ve hurafeden arındırma gelmektedir. Bu nedenle toplum, eğitimi birinci öncelik olarak almak zorundadır.

Ulema'nın Kifayetsizliği

Akif, dönemindeki ulema sınıfının da din anlayışını ağır eleştirilere tabii tutar. Toplumdaki dini ve ahlaki çözümlenin sorumlularının başında da onlar gelmektedir. Dini bilgiden yoksun kişilerin okullarda müderrislik yapmasından yakınmaktadır (Yalçın, 1976: 121). O, kifayetsiz din adamlarınca yapılan dini yorumların tüm toplumu etkilediğini ve yanlış yönlendirdiğini belirtir.

*Niçin şeriatı murdar elinle kirlettin?
Çıkıp tepinmeye yok muydu, başka bir saha?
Nedir bu salladığın çifte, Ka'betullah'a?
Herif! Şu millet-i ma'sumeden ne isterdin,
Ki doğru yol diye tuttun, dalalı gösterdin! (Ersoy, 2009: 261).*

Akif'e göre, ulemanın esas görev ve sorumluluğu topluma önderlik etmektir. Ancak ulemanın büyük bir kısmı bunu yapabilecek bilgi donanımına sahip değildir.

*Milletin, memleketin böyle sefil olmasına
Bir sebep varsa, havassın geriden bakmasıdır... (Ersoy, 2009: 178).*

Akif, batıda eğitim almış aydın kesimi de eleştirmekte ve dini bilmemekle suçlamaktadır. Bu anlamda din-bilim çatışmasının olamayacağına belirtir.

*Mütefekkirleriniz dîni de hiç anlamamış;
Rûh-i İslâm'ı telakkîleri gâyet yanlış.
Sanıyorlar ki: Terakkîye tahammül edemez;
Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez. (Ersoy, 2009: 191).*

Akif'e göre, Osmanlı aydını ya İslâm'ı bilmiyor ya da yanlış algılamıştır. Bundan dolayı onlar İslamiyet'i toplumsal ilerlemeye ayak uyduramayacak ve zamanın güzelliklerini bünyesine alamayacak bir mefhum olarak telakki etmişlerdir. Akif'e göre, anlamakta zorlandıkları ilk husus her milletin kendi şartları içerisinde değişip ilerlemiş olmasıdır. Terakki her millete göre değişiklik arz etmektedir. Başka milletleri taklit etmekle netice alınmaz. Milletimiz kültürel kodlarından taviz vermeden yeni bir uygarlığa yelken açmalıdır.

*Mütefekkirleriniz anlamıyorlar sanırım,
Ki çemenzar-ı terallide atılmış her adım,
Değişir büsbütün, akvama, cema'ate göre (Ersoy, 2009: 190).*

Akif, muhafazakâr bir görüntü çizse de batı medeniyetinden alınması gerekenlere sonuna kadar kucak açmıştır.

*Sarıklı milletidir milletin başında belâ...
-Fakat umûmunu birden batırmak iş değil al!
Bilir misin ne dehâlar yetiştirdi medreseden?
-Dehâ mı? At bakalım, hiç sıkılma, bol keseden! (Ersoy, 2009: 228).*

Akif, medreselerdeki sarıklı taassup sahibi hocaların dini bilmedikleri gibi cehaletlerinden dolayı batıdan alınması gereken ilim ve teknolojiye karşı çıktıklarını belirtir. Zaten medreselerde müspet ilimlere pek değer verilmediği gibi dini bilen ulema da yok gibidir. Akif ulemanın dini kendisine benzettiğini söyleyerek eleştirir.

*Gelelim dîne: Ne mümkün çalışıp kurtarmak?
Bede'e'd-dînu garîben!... sözü elbet çıkacak. (Ersoy, 2009: 169).*

Akif'e göre, halkın cehalet içerisinde olması bir nebze anlaşılabilen bir olgudur. Ancak dini eğitim veren ulema sınıfının cehaleti affedilemez bir durumdur. Çünkü dinin yanlış telakki edilmesinin sorumlusu bu sınıftır.

*Hele ilmiye bayâğdan da aşağı bir turşu!
Bâb-ı Fetvâ denilen dâire ümmî koğuşu.
Anne karnından icâzetlidir, ecdâda çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kâdiasker! (Ersoy, 2009: 168).*

Akif, dönemindeki müderrislerin cehalet ve taassupları nedeniyle toplumun faydasına olabilecek tüm yenilik ve değişikliklere bidat diyerek karşı çıktıklarını belirtir. Bu durumda olmamızın en büyük müsebbibi olarak da ilimsiz hocaları gösterir.

*Ne Hudâ'dan sıkılırlar, ne de Peygamber' den.
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden,
Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün! (Ersoy, 2009: 173).*

Akif, milletin geri kalmasının sebebi olarak eğitimde eksiklikleri gösterirken, mevcut bazı öğretmenlerin dini ve ahlaki değerlerden uzak olduğunu belirterek onları çok sert eleştirir.

*Geberir, câmie girmez, ne oruç var, ne namaz
Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz.*

¹ "İslam, garip olarak başladı; yine başladığı gibi garip olacak" mealindeki hadise işaret ediliyor: Müslim, İman 232.

*Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiğ kokusu;
Ebenin teknesi ömründe pisin gördüğü su!
Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak,
Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak? (Ersoy, 2009: 380).*

Akif, İslam dünyasının sadece akıl, vahiy ve sünnetten yola çıkarak ve doğru din anlayışına ulaşarak kalkınabileceğini düşünmektedir. Akif'e göre, medreselerdeki müfredat değiştirilmeli, zamanın ruhuna uygun olarak müspet ilimlere de yer verilmelidir. Ona göre İslam hayat dinidir ve fitrata aykırı hükümler içermez. Asrı idrakine İslam'ı söyletirken bunun ancak ilim ve fenle olabileceğinin farkındadır. Dinin akla ve sorgulamaya verdiği değer farkında olan Akif, bunun ihmal edilmesi ile birlikte cehalet girdabına düştüğümüzü belirtir.

*O îman, farz-ı kat'îdir diyor tâhsîli irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi, dünyânın! (Ersoy, 2009: 301).*

Akif, kültürlerini muhafaza ederek batının ilmini aldıkları için Japonlara hayrandır ve onların örnek alınmasını ister. Garbın ilmini alırken zararlı olan unsurların sınırlardan içeri sokulmasına da karşı çıkar.

*Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...
O da sâhiplerinin lâhik olan izniyle.
Dikilip sâhile binlerce basiret, im'ân;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan! (Ersoy, 2009: 176).*

İlim ortamı işidir. Bilim insanların yetiştirilmesi için gerekli olan düşünce özgürlüğü ve ekonomik imkânlar sağlanmalıdır. Akif'e göre batının ilmi ve tekniği ile İslam'ın ahlak ve fazileti birleştiğinde yeni bir medeniyetin kapıları aralanabilir. Akif, ilim yolunda yapılacak yolculuğu mücahitlik olarak görmektedir.

*Bakın mücâhid olan Garb' a şimdi bir kerre.
Havâyâ hükmediyor kâni' olmuyor da yere.
Dönün de âtıl olan Şark'ı seyredin. Ne geril!
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeril! (Ersoy, 2009: 248).*

Akif'e göre, ilim ve teknolojinin gelişmesiyle dini yaşayışın fesada uğrayacağını savunanlar nasıl yanılığın içerisinde ise dini anlayışın yükselmesiyle fen bilimlerinin gerileyeceğini iddia edenler de yanılığın içerisinde.

Eğitimde Karşılaşılan Sorunlar

Akif, İslam coğrafyasını baştanbaşa dolaştığı gibi Avrupa'da da birçok devleti ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştur. Özellikle oralarındaki eğitim sistemlerini inceleyerek kendi ülkesinde eğitimin nasıl olması gerektiği ile ilgili olarak fikirler ortaya koymuştur. Çok çalışmakla ve doğru eğitimle yeni bir kalkınmanın olabileceğine inanmaktadır. Akif, batı karşısındaki ezilmişlikten kurtuluşun ancak asrın idrakine İslam'ı söyletmekle ve çağın gereklerine uygun eğitim anlayışının gerçekleştirilmesiyle mümkün olacağını düşünmektedir. Akif'in temel hedefi; insanı, olduğu gibi değil de, Asım'da çizdiği tipoloji gibi ideal formatta ele alıp eğiterek bireyi ve toplumu yeniden eski ihtişamlı günlerine döndürmektir (Mercan, 2011: 64).

Akif hayatın her safhasında eğitimin devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. O, örgün eğitimi savunmasına rağmen ilime ve bilgiye ulaşmanın belli bir mekânı olmadığını da savunur. Fiilen öğretmenlik yaptığı gibi eğitimin nasıl olması gerektiği konusunda teorik saptamalarda da bulunmuştur. Akif bireylerin eğitiminin ailede başlaması gerektiğine inanmaktadır. Çünkü toplumun temelini aile oluşturmaktadır. Dini, milli ve ahlaki değerler ilkin ailede verilmelidir. İlim ve bilim sevgisinin bile aileden başlamasını ister.

*Bu cehalet yürümez, asra bakın asr-ı ulûm,
Başlasın terbiyeniz ailelerden oğlum. (Ersoy, 2009: 131).*

Akif, sahil din anlayışının ancak ilk dönemin örnek alınıp, İslam'ın temel kaynaklarından istifade etmekle gelebileceğine inanıyordu. Bunun ilk adımının da eğitim olduğunun farkındaydı. Bu nedenle idealleştirdiği "Asım'ın nesli," ilim, irfan sahibi gençlerden oluşacaktı. O toplumun dönüşümünün siyasetle değil, Muhammed Abduh'ta görüldüğü gibi uzun bir süreç alacak olan eğitimle olabileceğine inanıyordu.

*- Şimdi Asım, edebiyatı bırak, bir tarafa;
Daha ciddi işimiz var, geçelim başka lafa.
Galiba söyledığım yoktu? Evet, hiç yoktu:
Mısır'ın en muhteşem üstadı Muhammed Abduh,
Konuşurken neye dairse Cemaleddin'le;
Der ki tilmizine Afganlı: "Muhammed, dinle!
İnkılap istiyorum, başka değil, hem çabucak.
Öne bizler düşüp İslam'ı da kaldırmazsak,
Nazariyat ile bir şeyler olur zannetme... (Ersoy, 2009: 428).*

Zamanın ve mekânın değişmesine bağlı olarak sosyal hayatta da ihtiyaçlar değişmektedir. Akif, bu nedenle akıl yürütme yoluyla yeni bilgilere ulaşılmasını yani içtihat yapılmasını temel bir gereklilik olarak görür. İchtihat kapısının kapanması ile birlikte örnek alma dönemi bitmiş ve taklit dönemi başlamıştır (Bağlıoğlu, 2010: 34).

*Kilitlidir kapı "ümmî duhât" için, amma
Kiyâm-ı haşre kadar içtihad eder "ulema."
Evet, şerâiti mevcûd olunca insanda;
Ne kaldı men' edecek ictihâdı, meydanda?
İle'-ebed yetişir müctehid bu ümmetten;
Şu var ki: çıkmalı ferdâ-yı nura zulmetten (Ersoy, 2009: 262).*

Akif, içtihadı hafife alanlara da çatarak yeni hükümler çıkarabilecek kişilerde bulunması gereken şartları da açıklar:

*Kitab'ı, Sünnet'i, İcma'ı sağlam anlayacak;
Hilafı yoklayacak, ihtiyacı kollayacak.
Ya içtihad nasıl kalkıyor bu sersemler?
O içtihad ki: Dünya kadar ulum ister! (Ersoy, 2009: 262–263).*

Akif, din ile eğitim arasındaki ilişkiye dikkat çekerek cehaletten kurtulmayı ilim ve eğitimdeki gelişmelere bağlamaktadır.

*-Kemâl-i şevk ile mâdem atılmışız dîne-
Okuryazar olacaktık sıyâneten dîni:
Onun ma'ârif vâbeste, çünkü te'mîni...
Zavallının yüzü yok cehle, anlaşılmadı mı? (Ersoy, 2009: 266).*

Akif'in ideal genç olarak örnek gösterdiği Asım, vücudu gibi kafası da sağlam, dini ve müspet bilimleri tahsil etmiş, irfan ve ahlak sahibi, bilgili ve faziletli bir gençtir. Asım'ın nesli batıda eğitim görecektir, oradaki tüm imkân ve kaynaklardan faydalanacak, aldığı bilgiyi ülkesine taşıyacak böylece en az üç yüz yıldır süren ilim ve bilim açığı kapatılacaktır (Timurtaş, 1986: 11). Akif, gençlerin mutlaka bir meslek sahibi olup çalışmalarını, üretmelerini ve ülkenin kalkınmasına katkılarının olmasını istemektedir. Verilen eğitimle yeni neslin, atalarını ve hocalarını geçmeleri gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır.

Akif her şeyde çözüm olarak eğitimi düşünmektedir. İçerisinde bulunulan çöküntüden kurtulabilmek için toplumun her kuşağını eğitmek gerekir. O, sürekliliği ve kesintisiz eğitimi yanındadır. Akif; dini, ahlaki ve iktisadi anlamda yükselmek ve uygarlığa giden yolda ilerlemek adına eğitimi önemsemektedir (Akdoğan, 2015: 81).

*Taammüm etmesi lâzım ma'ârifin mutlak:
Okuryazarsa ahâli, ne var yapılmayacak?
Donanma, ordu birer ihtiyâc-ı mübrimdir,
O ihtiyacı, fakat öğreten "muallim"dir! (Ersoy, 2009: 265–266).*

Milletler eğitimle güçlenirler ve dinamik bir karaktere sahip olarak yeni uygarlıklar inşa edebilirler. Dini-millî, maddî-manevî unsurlar eğitimle ivme kazanır (Akdoğan, 2015: 91). Akif yapılacak ilk iş olarak asırlardır süren uykudan artık uyanma zamanının geldiğini düşünür. Akif her şey uyanırken Türk milletinin uyumasını hazım edemez. O, uyanıp çalıştıktan sonra millî birliğin oluşacağını da belirtir.

*Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık
Silkin de: Muhîtindeki zulmetleri yak, yık!
Bir baksana: Gökler uyanık yer uyanıktır;
Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır! (Ersoy, 2009: 212).*

Akif, özelde Osmanlı'nın, genelde ise İslam dünyasının son asırlarda yanlış din ve eğitim anlayışının İslam'ı din olmaktan ve milleti de millet olmaktan çıkardığını söyler.

*Ye'si tedric ile zerk etmiş edenler dîne...
O ne mel'un aşî, hiç benzemiyor, hiçbirine!
Dikkat et: 1000 senesinden beri, a'sâbı harâb,
Yatıyor koskoca bir âlem-i îman, bî'tâb (Ersoy, 2009: 395).*

Akif, "Biz Müslümanlar tıpkı yürüyemeyen çocuklar gibi emeklemeye çalışırken, bir de baktık ki, etrafımızdaki devletler göklerde uçuyorlar"2 diyerek İslam toplumunun eğitimi ihmal ettiğini düşünmektedir. Hâlbuki İslam ilim öğrenmeyi farz addetmektedir. Bu nedenle batının ilim, fen ve teknolojiye mutlak suretle faydalanılmasını istemektedir.

*Alınız ilmîni Garb'in, alınız san'atını;
Veriniz hem de mesainize son sūr'atını.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız (Ersoy, 2009: 192).*

İslam toplumu bilim ve teknolojiye geri kaldığı için yüzünü mecburiyetten batıya döndürmek zorundadır. Akif, dönemindeki eğitim anlayışının mutlaka değiştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Çünkü mülkiye, tıbbiye, bahriye, baytar, ziraat ve mühendislik bölümlerinde eğitim verildiği halde bu alanlarla ilgili ne yapılmak istense ihtiyaç duyulan teknik eleman batıdan getirilmektedir.

*Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Zirâ'at. Şu? Mühendishâne.*

² Mehmet Akif'in Balıkesir Zağanos Paşa Camii'nde yaptığı konuşmanın tam metni için bakınız: Boşnakoğlu, 1981: 71–80.

Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok; yalnız,
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize,
Mutlakâ, âdetimizdir, koşarız İngiliz'e,
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Meselâ bütçe hesâbâtını yoktur çıkarın...
Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.
Hani tezgâhlarınız nerde? Sanayi' nerde?
Ya Brüksel'de, ya Berlin' de, ya Mançester'del (Ersoy, 2009: 377).

Akif, batıda üretilen bilim ve tekniğe kapıları sonuna kadar açarken batı kültürünün ithal edilmesine ise şiddetle karşı çıkar. Bu noktada Japonları örnek model olarak ortaya koyar.

İstedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbab-ı terakkîsi? Yakından görmek.
Bu uzun boylu mesâî, bu uzun boylu sefer,
Bir kanâat verecekmiş bana dünyâda meğer (Ersoy, 2009: 192).

Akif, çalışma azimleri, terbiye ve ahlaki davranışlarından dolayı Japonları över ve tek eksiklerinin tevhit olduğunu söyler.

Sorunuz şimdi, Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir!
Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada,
Ruh-i feyyâzı yayılmış, yalnız şekli Buda.
Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efradı bugün,
Müslümanlıktaki erkânı siyânette ferîd;
Müslüman denmek için eksîği ancak tevhid (Ersoy, 2009: 175–176).

Akif, Japonları örnek göstererek milletine yol gösterir. "Milletinin ikbali için" marifet ve faziletin gerekliliğine inanır (2009: 428).

Sâde Garb'ın, yalnız ilmîne dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyârında sızan na-nütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi' suları (Ersoy, 2009: 430).

Akif, batının bilim ve teknolojisinden, çalışma aşkı ve azminden yararlanılması gerektiğini söylerken uyarılarda bulunmayı da ihmal etmez. Batı tarzı yaşam sürdürmeye tepkilidir. Çünkü kendi toplumuyla batının manevi değerleri farklıdır. Akif, "...Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insanîyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki şu terakkileri ile ölçmek katîyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı; fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kapılmamalıdır." (Eski, 1983: 6) diyerek batının bilim ve fennine kapıları sonuna kadar açılması gerektiğini söylerken kültürel değerlerinin alınmasına ise karşı çıkmıştır.

Fransız'ın nesi var? Fuhşu, bir de ilhâdı;
Kapıştı bunları "yirminci asrın evlâdı!"
Ya Alman'ın nesi var zevki okşayan? Birası;
Unuttu ayranı, ma'tûha döndü kahrolası!
Heriflerin, hani dünyâ kadar hedâyi'i var:
Ulûmu var, edebiyatı var, sanâyi'i var.
Giden birer avuç olsun getirse memlekete;
Döner muhîtimiz elbet muhît-i ma'rifete (Ersoy, 2009: 275).

Akif, batının eğitim şeklini ve müfredatını ise över ve en iyi bilim insanların batıda yetiştiğini söyler.

Hele hayran kalır insan yetişen gençlere de:
Bunların birçoğu tahsil eder İngiltere'de (Ersoy, 2009: 177).

Akif, medreselerde verilen eğitimin yetersizliğinden bahsederek verilen tedrisatın öğrenciye, özgüven, aklını serbestçe kullanabilme becerisi, düşünce ve fikir özgürlüğü, zihin açıklığı, cesaret ve vatan sevgisi gibi önemli hasletleri aşılamadığından yakınmaktadır.

Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r-Rüşd'ü?
İbn-i Sînâ niye yok? Nerde Gazâlî, görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?
En büyük fâzılınız: Bunların âsârından,
Belki on şerhe bakıp, bir kuru ma'nâ çıkarın,

*Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ,
İhtiyâcâtını kâbil mi telâfi? Aslâ (Ersoy, 2009: 403).*

Akif, mevcut durumu resmederek eğitim düzeyinin yetersizliğine vurgu yaparken delil olarak da yetmişmiş âlimlerin bulunmadığından dem vurur. Akif, yüzyıllar önce yazılmış olan eserlerin yaşadığımız asrın sorunlarını çözmesinin imkânsızlığına vurgu yapar. Mevcut ulemanın sadece eski eserlere şerh yapabildiğini belirtir. Yeterli ilmi donanıma sahip olamadıkları için toplumun sorunları karşısında etkisiz kalmışlardır.

Bulunduğu çağa İslam'ı söyletmek isteyen Akif, bunun ilimsiz mümkün olmayacağını farkındadır. Hayat dini olan İslam'ın doğru anlaşılmasının ancak ilimle imkân bulacağı kanaatindedir.

*Kuru da'vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister;
Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?
Koca ilmiyyeyi aktar da, bul üç tâne fâkih:
Zevk-ı fikhîsî bütûn, fikri açık rûhu nezih?
Sayısız hâdise var ortada tatbik edecek;
Hani bir tane "usûl" âlimi, yâhu, bir tek? (Ersoy, 2009: 403).*

Akif, eğitimde topyekûn bir ıslaha ihtiyaç olduğunu söyler. Gençleri eğitecek sayıda öğretmen olmadığı gibi olanlar da bilgi olarak yeterli donanıma sahip değillerdir. Bu nedenle kaç asırdır İslam Dünyasına damga vuracak etkinlikte âlim yetiştiremediğimizi belirtir. Ancak bunun müsebbibi olarak gördüğü medreselerin kapatılmasına da karşı çıkar. Yapılması gereken müfredat değişikliği ve donanımlı hocalar yetiştirmektir.

*Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir?
Onu en çolpa herifler de, emîn ol, becerir.
Sâde sen gösteriver "İşte budur kubbe!" diye;
İki ırgadla iner şimdi Süleymânîyye.
Ama gel kaldırım dendi mi, heyhat, o zaman,
Bir Süleyman daha lâzım yeniden bir de Sinan (Ersoy, 2009: 382).*

Eğitimdeki ıslahın ilk kademededen itibaren başlaması gerektiğini vurgulayan Akif, döneminin hocalarını da eleştirmiştir. Akif, dayakla eğitimin yapılmasına karşı çıkmıştır.

*Dayak, Âmentü'ye girdiyse, benim karnım tok.
Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında! Hele!
Öyle olsaydı şu karşıdaki yalçın kelle,
Fark olunmazdı Kızanlık'taki güllüklerde! (Ersoy, 2009: 345–346).*

Bu şekildeki eğitim tarzının, özgüveni eksik, korkak ve vurdumduymaz nesillerin oluşmasına sebep olduğunu belirtir. Ulemada liyakat, iman, vicdan ve ahlakın kati suretle bulunmasını ister (Ersoy, 2009: 266). Ancak hocaların, milletin hayrına bir şeyler yapmadıkları gibi öğrettikleri şeylerin de pratik hayatta bir karşılığının bulunmadığını belirtir. İnsanı psikolojik ve ruhsal olarak geliştirmesi, ümit ve cesaret aşılaması geren edebiyatın ise rezillikler içerdiğine vurgu yapar.

*Üdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: şâir.
Yalınız şi'rine mevzû iki şeyden biridir:
Koca millet! Edebiyyâtı ya oğlan, ya karı...
Nefs-i emmâre hizâsında henüz duyguları!
Sonra tenkide giriş: Hepsi tasavvufu dolu:
Var mı sofıyyede bilmem ki ibâhiyye kolu? (Ersoy, 2009: 174).*

Akif, medreselerin zamanın akışına uygun eğitim vermemesinin sonucunu şu şekilde resmeder:

*Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebab;
Çünkü bîçârenin âtîsine îmanı harâb.
Hissi yok, fikri bozuk, azmini dersin: Meflûc...
Hani rûhunda o haksızlığa isyan, o hurûc? (Ersoy, 2009: 393–394).*

Akif, Safahat'ta geleneksel eğitim sistemini ve medreseleri Köse İmam tiplmesi ile eleştirmektedir. Köse İmam, medreselerin ıslah edilmesi gerektiğini savunur. Ona göre toplumun ihtiyacı olan müderris, imam, kadı gibi görevliler medreselerde yetiştirilmektedir. Batı tarzı eğitim verecek olan mekteplerin toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduklarını belirtir. Çünkü Akif, din bilim ayrımını kabul etmediği gibi mektep medrese ayrımını da kabul etmez. Medreselerde ve aynı zamanda mekteplerde verilen eğitimin ne dini sorunlara ne de dünyevi sorunlara çözüm üretmediğini söyler.

*Sayısız medrese var gerçi Buhârâ'da bugün...
Okunandan ne haber? On para etmez, fenler,
Ne bu dünyada soran var ne de ukbâda geçer! (Ersoy, 2009: 173–174).*

Akif, batıdaki eğitim sistemi ile Osmanlıyı kıyaslar ve batıda bizdekine benzer bir mektep-medrese çatışmasının olmadığını belirtir. Batıda eğitimin her kademesinde bilgi bütünlük olduğunu belirterek halkla aydın arasında bir çatışmanın bulunmadığını söyler. Mektep ve medreselerde verilen bilgilerin uyuşması gerektiğini ve aynı amaca hizmet etmesi gerektiğini vurgular (Kantar, 2011: 220).

*Düşündü hangi semâdan hayâtın indiğini;
Düşündü rûh-i umûmîyi emziren dîni.
Sonunda gördü ki: Ümmette müşterek vicdan
Tahassüsâtını almakta aynı menba'dan;
Kurursa bir gün o menba' ne his kalır, ne hayât;
Bekâ-yı dîn ile kâim hayat-ı cem'iyât (Ersoy, 2009: 322).*

Akif, mektebi de eleştirir ancak medreseye eleştirileri daha serttir. Çünkü medreselerde eskiden tıp, astronomi, mühendislik gibi birçok müspet ilmin tedrisatı yapılırken bunlar terk edilmiştir. Bu nedenle medreselerin islah edilmesi gerektiğini savunur.

*Yazık o nesl-i kerîmin vefâsız evlâdı,
Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye;
Neler görür neler insan girince medreseye!
Dolaşmak isteyerek daldığım olur ba'zı:
Adım başında asırlarca sa'yin enkâzı (Ersoy, 2009: 233).*

Akif, yaşadığı dönemdeki toplumun, gerekli olan eğitim verilmediği için mesleksiz kaldıklarını belirtir. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak kurumların da teşekkül etmediğini söyler.

*Ümmetin hâline baktım ki: Yürekler yarası!
Ne bir ekmek yedirir iş; ne de ekmek parası.
Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok! (Ersoy, 2009: 168).
Medreselerde verilen eğitimin toplumun tüm kesimini kuşatmasını ister.
-Yok mudur medresenin köylüde olsun emeği?
- Mektebin, belki... Fakat medresenin, hiç ummam (Ersoy, 2009: 374).*

Akif, aydın-halk arasında ortaya çıkan ikircilliğin toplumun yükselmesine ve sorunları çözmesine engel oluşturduğunu belirtir.

*Açılıp gitgide artık iki hizbin arası.
Pek tabîî olarak geldi nizâm sırası.
Yıldırımlar gibi indikçe "beyin"den şiddet,
Bir yanardağ gibi fişkırda "yürek"ten nefret.
Öyle müdhîş ki husûmet: Mütefekkir tabaka,
Her ne söylerse fenâ gelmede artık halka (Ersoy, 2009: 188).*

Akif, Konya'ya bir nahiyeye atanan öğretmenin toplumun değerlerine önem vermediği için kovulmasını bir hata olarak değerlendirir.

*Köylerin yüzde bugün sekseni, hattâ, hocasız;
Siz de onlar gibi câhil kalarak anlayınız!
Bir hata oldu, deyip şimdi peşmansınız a...
Ne çıkar? Gitti giden, kıydınız evlâdınıza (Ersoy, 2009: 379).*

Ancak öğretmeni de halkın manevi değerlerine saygısızlığından dolayı "Görmeliydin o muallim denilen maskarayı" (Ersoy, 2009: 380) diyerek sert bir şekilde eleştirmiştir.

Akif'in öncelikle üzerinde durduğu hususların başında aydın-halk çatışması gelmektedir. Bu çatışmada her iki tarafın da hataları olduğunu düşünür. Aydın kesimin dinden uzaklaşması, halk ile arasındaki mesafenin açılmasına yol açmıştır. Aydınların rehberlik etme gibi bir misyonu olduğu için sorumluluklarının daha büyük olduğunu düşünür. Akif, halkı beden olarak görürken, aydınları beyin olarak görmektedir (Bayyığıt, 1999: 61).

*Sizde erbâb-ı tefekkürle avâmın arası
Pek açık. İşte budur bence vücûdun yarası.
Milletin beyni sayarsak mütefekkir kısmı,
Bilmemiz lâzım olur halkı da elbet cismi (Ersoy, 2009: 187).*

Akif'e göre, aydınların çoğu dinin ilerlemeye engel oluşturduğunu düşünürken, halkın ise aydınların her söylediğine karşı çıkmaları kabul edilir değildir. Halk her türlü yeniliğe kapalıdır. Aydınları dinsiz olarak görmektedir.

*Gelelim şimdi, ne merkezde avâmın hissi...
Şüphe yoktur ki tamâmîyle bu fikrin aksi:
Görenek neyse, onun hükmüne münkad olarak,
Garb'ın efkârını, âsârını düşman tanımak;
Yenilik nâmına vahy inse kabûl eylememek (Ersoy, 2009: 188).*

Eğitimde Çözüm Önerileri

Akif, mektep ve medreselerin yaygınlaştırılmasını, dini, ahlaki ve milli değerlerine bağlı, ilim sahibi öğretmenlerin buralarda görevlendirilmesini ister. Toplumun örf ve adetlerine saygılı olmayan öğretmenlerin eğitimin-öğretimin yaygınlaşmasına engel olduğunu belirtir. Cehalet ve çöküntünün önüne ancak bu şekilde geçilebileceğini düşünür (Özer, 1991: 50). Akif bir eğitimcide bulunması gereken özellikleri de bu pencereden değerlendirir.

*"Muallimim" diyen olmak gerektir îmanlı;
Edebli, sonra liyâkatlı, sonra vicdanlı (Ersoy, 2009: 267).*

Akif, Kur'an'dan aldığı "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Altuntaş & Şahin, 2011: 509) ayetinden yola çıkarak eğitimin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Akif'e göre insan, akli ve iradesinin yanı sıra ilmiyle kâinata şekil verebilmesiyle diğer canlılardan ayrılmaktadır. Akif'in ilim ve teknik anlamda batıcı olduğu söylenebilir (Aktaş, 2006: 28). O, bir an önce toplumun cehalet girdabından kurtulması ve durağan halden çıkıp dinamik hale gelmesi gerektiğini söyler. Müslümanların yukarıdaki ayeti akıllarından hiç çıkarmamaları gerektiğini düşünmekte (İmamoğlu, 2016: 22), İslam toplumunun cehaletten kurtulmasını ilimde görmektedir.

*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?
Olmaz ya... Tabî... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse, "cehâlet" denilen yüz karasından,
Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.
Kâfi mi değil yoksa bu son ders-i felaket? (Ersoy, 2009: 211).*

Akif, eğitime yönelik eleştirilerle yetinmemiş, somut çözüm önerileri de sunmuştur. Bu çözüm önerilerini, daha ziyade Asım'ın Nesli adı altında milletine verdiği nasihatlerde görmektedir. O, Türk milletine tez elden ilme koyulmasını tembihlemiş, milletin ikbali için bunun zaruri olduğunu söylemiştir. Ancak bunun marifet ve faziletin birlikte yürümesi ile mümkün olacağını söylemektedir.

*Hadi tahsîlini ikmâle tez elden, hadi sen!
Çünkü milletlerin ikbâli için, evladım,
Ma'rifet, bir de fazîlet... İki kudret lazım (Ersoy, 2009: 429).*

Akif, toplumunun, bilim ve teknik/marifet ile din ve ahlak/fazilet anlayış ve yaklaşımlarında, kendisine güç veren ve yükselmesini sağlayan bu iki kuvveden mahrum kaldıklarını tespit etmiştir. Bunu için çözümünü de önermiştir. Asım'ın Nesli uzun zamandır ihmal ettiği marifet ve fazilete yeniden sahip olabilmek için derhal yurt dışında eğitimini tamamlamalı, yurda dönmeli ve çalışmaya başlamalıdır.

*Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!
Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;
O zaman dinlerim artık seni, Asım, bol bol... (Ersoy, 2009: 431).*

Görüldüğü gibi Akif, milletlerin yükselmesini veya düşüş ve çöküşünü eğitimsizliğe bağlamaktadır.

*Teammüm etmesi lazım ma'arîfin mutlak:
Okuyarsa ahali, ne var yapılmayacak? (Ersoy, 2009: 265-266).*

Medeniyetlerin inşasında, toplumların yükselmesinde ve gelişmesinde en etkin unsur din ve din anlayışıdır. Akif milletine sorumluluk yükleyerek genlerinde var olan kuvvenin file dönüştürülmesi gerektiğini söyler. Bunun için ilim ve irfan gereklidir.

*Çıkarmış olsak eğer, şimdi, kuvveden fi'le,
Kucaklaşır medeniyetle din tamâmiyle (Ersoy, 2009: 262).*

"Mahalle mektebi lazım, düşünmeyin artık!" (Ersoy, 2009: 266) diyerek mahalle mekteplerini, eğitim-öğretim hayatının birinci basamağı kabul etmiştir. Akif, sadece mektep açmakla cehaletin giderilemeyeceğini söyleyerek iyi öğretmenlerin yetiştirilmesi gerektiğine de dikkat çekmiştir. Öğretmenlerin niceliğinden niteliğine daha fazla önem verir. Mektep açmak ve öğretmen atamakla sorunların çözülemeyeceğini vurgular. Acılan mekteplerde görevli öğretmenlerin imanlı, edepli, liyakatli ve vicdanlı olmaları gerektiğini belirtir. Akif'e göre kurtuluş iyi bir eğitimle verilecek olan milli bilincin oluşmasıyla mümkün olacaktır.

Akif, mekteplerde okutulan yabancı dillerin öğretilme şekline de karşı çıkarak dünya kadar zamanın boşa heder edildiğini ve istenilen neticenin alınamadığını söyler. Yabancı dile ihtiyacı olanların ayrı sınıflarda hakkıyla bu eğitimi almaları sağlanması, diğerlerine ise bireyi hayata hazırlayan daha elzem olan bilgilerin öğretilmesi gerektiğini savunmuştur. Akif yarınlara ilminin ise fen bilimleri olduğunu belirtmiştir.

*Biz o kuvvetlere eller gibi hâkim değiliz!
Yarının ilmî nedir, hâlbuki? Gâyet müdhiş:
"Maddenin kudret-i zerriyesi" uğraştığı iş.
O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek,
Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.
Onu bir buldu mu, artık bu zemin: Başka zemin.
Çünkü bir damla kömürden edecekler te'min,
Öyle milyonla değil, na-mütenâhî kudret! (Ersoy, 2009: 431).*

Akif, eğitim sisteminin merkezine bilimi ve akılı doğru kullanmayı yerleştirmektedir. Ona göre akıl ve bilimin ulaştığı doğrular din ile uyusmaktadır. Akılın da dininin de amacı, marifet, hikmet ve irfan sahibi insan olmaktır.

"Beyin"le "kalb"i hem-âheng edip de işleteli,
Atıldı vahdet-i milliyeye sakfının temeli (Ersoy, 2009: 321).

Akif, "Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı" diyerek eğitimin temel amaçlarından birinin de vatanını, bayrağını, toprağını seven, milletinin istiklalini her şeyin üstünde tutan nesiller yetiştirmek olması gerektiğini belirtir. Akif, bu neslin, "Sözü sağlam, özü sağlam adam ol, ırkına çek" (2009: 495) diyerek sözü özü sağlam ve güvenilir olmasını; "Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez; Toplu vurduka yürekler, onu top sindiremez" (2009: 184) diyerek milli birlik ve beraberlik bilincinde olmasını; "Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem; Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem" (2009: 384) diyerek de tarih bilinciyle yetişmesini arzu etmektedir. Ayrıca o, bu neslin üretken ve çalışkan olmasını da istemektedir.

Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şahid:
Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücâhid (Ersoy, 2009: 451).

Akif, Asım'ın Neslinin, "Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle / Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:" (2009: 34) diyerek yaratılanı yaratandan ötürü seven, milli ve manevi değerlere sahip ancak dini taassuptan uzak olması gerektiğini bilen; "Şehâmet dini, gayret dîni ancak Müslümanlıktır / Hakîki Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır" (2009: 300) diyerek imanlı ve hiçbir şekilde ümidini yitirmeyen bir nesil olmasını istiyordu.

Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümmîde sarıl sınımsıkı, seyret ne olursun!
Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar (Ersoy, 2009: 208).

"Bizim de gâyemiz ancak o nesli kurtarmak" (2009: 398) diyen Akif, "Nazarrîyâta boğulmakla geçen ömre yazık / Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık" (2009: 199) diyerek ilmin pratik hayata katkısının olmasını istemektedir. Asımın nesli diye ortaya koyduğu özelliklerin Türk milletinin genlerinde bulunduğunu bilen Akif, bu nedenle İstiklal Marşı'na "Korkma" diye başlamıştır. Safahat'ın birçok yerinde ümit aşılama çalışırken yine nesilden korkmamasını ister.

Korkma! Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz! (Ersoy, 2009: 329).

Sonuç

Safahat'ta, zulme karşı olmak, mazlumları korumak ve gözetmek, dürüstlük, cömertlik, çalışmak, azim, ümit var olmak, vatanı sevmek, ilim sahibi olmak gibi hasletlerin önemine devamlı vurgu yapılması, Akif'in Türk gençliğinden görmeyi arzuladığı kişilik özelliklerini göstermektedir. Akif ye'sin değil ümidin aşılmasını, miskinlik değil terin dökülmesini, taklit değil örnek alınmasını, laf değil iş yapılmasını hep öne çıkarır. Dönemin artık ilim çağı olduğunu vurgulayarak "Asım" şiirinde, eğitim anlayışını ve Türk gençliğinde bulunmasını istediği özellikleri ortaya koymuştur.

Akif'e göre, toplumsal hayatın şekillenmesinde bilim, sanat ve teknolojiye mühim görevler düşmektedir ve bunların temelinde ahlaki davranış bulunmaktadır. Ona göre toplumsal ve ahlaki faydalar sağlamayan bilim, sanat ve teknolojinin geçerliliği yoktur. Ne yapılacaksa yapılsın, yapılan eylemin insan ve toplum hayatına bir katkısının olması gerekir. Ayrıca ahlak ve adaletin devlete ve topluma egemen olması sağlıklı bir neslin oluşması doğuracaktır. Burada esas görev yöneticilere düşmektedir. Topluma yön veren lider konumundaki yönetici, aydın ve din görevlilerinin söz, davranış ve yaşayışlarıyla örneklik teşkil etmeleri gerekmektedir.

Akif, ülküsü olan dava adamıdır. Dönemindeki çoğu aydının yaptığı gibi, toplumsal rahatsızlıkların çözümünü milletinin idealine ve kültürüne yabancı olan unsurlarda aramamıştır. Milli ve yerli düşüncenin sınırları içerisinde *ihyacı* bir yaklaşım sergilemiştir. Hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamış ve daima millete umut aşılamıştır. Hayata bir bütün olarak bakmış, insanımızın sorunlarının çözümü için önerilerde bulunmuştur. "Bize lazım iki şey var: Biri mektep, biri yol." (Ersoy, 2009: 380) diyerek bilim ve eğitimin iyi bir yöntemle verilmesinin bu sorunları çözmeye başat rol oynayacağını belirtmiştir. Türk milletinin ancak bilim, teknik ve fen bilimlerini önceleyerek yeni bir uygarlığın temellerini atabileceğini belirtir.

Akif'in bilim ve teknolojinin milliyeti olamayacağı görüşü, Ziya Gökalp ile paralellik arz eder. Akif, Batıdan bilim ve sanayinin alınması gerektiğini ısrarla savunurken; kendi kültürel kök değerlerimizden taviz verilmesine veya göz ardı edilmesine şiddetle karşı çıkar. Ancak bu noktada, Akif'in, örnek alınması gerektiğini ifade ettiği maddi unsurlar olan Batı ilim ve fenni ile kesinlikle uzak durulması gerektiğini savunduğu manevi unsurlar olan Batı kültür ve ahlakının nasıl kesin çizgilerle birbirinden ayırt edilebileceğine dair net bir yöntem belirtmemiş olması da, eleştirilebilecektir. Ayrıca, şair kimliğiyle ön plana çıkan Akif'in, içerisinde yaşadığı kendi döneminin zorlu şartları ve şairliğinin getirmiş olabileceği duygusallık, bazı hususlarda onu çelişkiye düşürmüş olması da imkân dâhilindedir.

Akif, milletin başına gelen her musibetin nedeni olarak cehaleti görmektedir. O, devlet ve milletin bekasını, milletin eğitim ve bilimde ilerlemesine bağlamaktadır. Ona göre, ilköğretimden yükseköğretime kadar her kademenin eğitimine büyük önem verilmelidir. Bu okullarda eğitim verecek öğretmenlerin yetiştirilmesine özen gösterilmesi gerektiğinin de önemle üzerinde duran Akif'e göre, eğitim verecek kadro ahlaklı, erdemli, faziletli olmalı, dini ve milli değerlere önem vermelidir. Akif'e göre problemlerin çözümünde temel esas eğitimidir. İşe oradan başlanmalıdır. Milletin bilgi ve kültür seviyesi ne kadar yüksek olursa problemleri çözmek de o kadar kolay olacaktır.

Çözüm önerilerini sıralarken iyi bir eğitim planlamasının yanı sıra dini düşüncede ihyanın önemine vurgu yapar. Aslında o, herhangi bir konuda görüş ileri sürerken ister istemez diğer alanlara da zorunlu olarak girmektedir. Çünkü onun ele aldığı toplumsal meseleler ile din, eğitim, ekonomi ve siyaset girift bir şekilde iç içe geçmiştir.

Akif, sadece durum tespiti yapmakla kalmayarak zamanın ruhuna göre çözüm önerileri de sunmuştur. İslam toplumunun birleştirici unsur olarak İslam'ın temel kaynaklarına gitmesi gerektiğini ve bu toplumun İslam dinini öz-sade halinde yaşamaları gerektiğini vurgulayan Akif, toplumun cehalet ve hurafelerden kurtuluşunun ancak eğitimle olacağını savunmuştur. Akıl ile vahyi, İslam ile ilmi birbirlerini bütünleyici iki unsur olarak görmüştür. Türk milletinin yükselmesini ve yeni bir medeniyet oluşturabilmesini de buna bağlamıştır. O, millette daima güvenmiştir.

*Asım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek. (Ersoy, 2009: 413).*

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akdoğan, A. (2015). *Mehmet Akif Ersoy'a Göre İnsan*. Toplum ve İnsan Araştırma Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2006). Mehmet Akif ve İnsan. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı*, 7(73), 25–37.
- Altuntaş, H., & Şahin, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bağlıoğlu, A. (2010). Mehmet Akif'in Geleneksel Din Anlayışına Eleştirileri I –Asrı İdrakine İslam'ı Söyletmek. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 29–45.
- Bağlıoğlu, A. (2022). Mehmet Akif'in Kader Bağlamında Geleneksel Din Anlayışına Eleştirileri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(2), 19–33.
- Bayyığıt, M. (1999). Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII, 53–68.
- Boşnaklıoğlu, H. (1981). İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları. *Er-Tu Matbaası*.
- Çağan, K. (2006). Batılılaşma, İslamcılık ve Mehmed Akif. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı*, 7(73), 78–98.
- Çetin, N. (2006). Günümüze Işık Tutan 'Münevver Aydın' Mehmet Akif Ersoy. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı*, 7(73), 57–68.
- Çetin, N. (2021). Mehmet Âkif'e Göre Türk Dünyasının Sorunları, Y. E. TANSU, *Mehmet Âkif Ersoy Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-X içerisinde* (s. 19–41). İKSAD Yayınevi.
- Demirtaş, Z., & Nacar, D. (2018). Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Eserinde Öğretmen Modeli. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 97–109.
- Ersoy, M. A. (1913). *Hutbe ve Mevâiz: İkinci Mev'ize, Sebülürreşad*, IX (231).
- Ersoy, M. A. (1920). Nasrullah Kürsüsünde, *Sebülürreşad*, XVIII (464).
- Ersoy, M. A. (2009). *Safahat*. Hece Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2010). Hasbihâl, Cami'ler ve Hac Hakkında. *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 4(95), 289–291.
- Eski, M. (1983). Millî Mücadelede Mehmet Akif Kastamonu'da. *Ayyıldız Matbaası*.
- Fırat, H. (2015). Safahat ve Aile Eğitimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 37(1), 169–188.
- İmamoğlu, T. (2016). Mehmet Âkif Ersoy'da Düşünce-Eylem İlişkisi. *İLTED*, 45(1), 15–25.
- Kabaklı, A. (1977). *Mehmet Akif*. Toker Yayınları.
- Kanar, Y. (2011). Mehmet Akif'in Medeniyet ve Çağdaşlık Algısı, *Vefatının 75.Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 201–231). *Zeytinburnu Belediyesi Yayını*.
- Kaplan, M. (2003). Süleymaniye Kürsüsünden Bir Parça, *Şiir Tahlilleri I*. Dergâh Yayınları.
- Karaman, G. (2018). *Mehmet Akif ve Geleceğin İnşası*, G. E. NAS, *Dil ve Edebiyat Yazıları içerisinde* (s. 139–155). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Mercan, A. (2011). Mehmet Akif'in Eğitim Anlayışı ve Günümüze Yansımaları. *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu* (s. 63–74). Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Nazif, S. (1919). *Mehmet Akif*. Milli Hareket Yayınları.
- Öz, S. (2013). Mehmet Akif Ersoy'da Geri Kalmışlık ve Kalkınma Problemi (Safahat Örneği). *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(30), 140–161.
- Özer, A. (1991). Mehmet Akif ve Eğitim, *İzmir İlahiyat Üniversitesi Vakfı Yayınları*.
- Taşdelen, V. (2006). Safahatın Eğitim İmaları. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı*, 7(73), 149–153.
- Timurtaş, F. K. (1986). Cemiyetçi Şair, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'a Armağan*. Selçuk Üniversitesi Basım Evi.
- Yalçın, H. C. (1976). Siyasal Anılar. *İş Bankası Kültür Yayınları*.

Structured Abstract

According to Akif, the Islamic World did not attach enough importance to reason and science and understood religion as misunderstood and fell down into consciousness. It is necessary to immediately get rid of the malady of misery, ignorance and economic backward which have been collapsed upon Islamic society like a nightmare. In order to eliminate this, religion should be placed on the right ground and the necessary importance should be given to science and technology in accordance with the spirit of the time. The way to do this is to go through systematic education. The Islamic world can get rid of the vortex it has fallen into with a good education and the right understanding of religion, as well as a breakthrough for a new civilization. Akif has established a connection between faith and human beings, as well as the relationship between development of nations and the understanding of religion. For this reason, we can say that identifying the problems in traditional religious understanding and reaching to the right understanding of religion are the first purposes, to him. He also states that Islam is a bundle of belief that gives importance to science and reason, advises to avoid unwell innovations and superstitions of tradition, and gaining diligence instead of laziness. Akif not only identified the problems of the era but also presented a projection for the construction of the future.

Akif first wanted the problem to be correctly diagnosed. Akif, knowing the influence of religion on society and individual life, says that religion is the most effective element of societies in the processes of decline, progress, change, and even a new civilization. According to him, the main reason why the society is in this state is the wrong understanding of religion, lack of education and a lack of science and technology. After detecting the problems, Akif attracted the attention of society and tried to raise awareness by dealing with the problems with stories in the second stage. In the third stage, he stated that the madrasas should be corrected by struggling with ignorance, imitation and superstitions. He opposed classical madrasa education and Western-style education. According to him, information should be given to practical benefit in education. He wishes that the information provided reveal a system that can be used and applicable in practical life. According to Akif, everything is achieved by working and trying. Even though a small part of art is inspired, the rest is the result of effort and wanting. For this reason, it should be worked hard.

Akif argued to give courses about science and technique as in the west in new schools. He said that the curriculum should be changed in the madrasas and the courses related to positive sciences should be taught. Thus, he emphasized that the material elements that made the development of the West should be taken without any hesitation and wanted the spiritual elements that would contradict our culture to be sorted out. Akif desired the Muslim society to take a good education because, according to him, our religious and worldly problems can only improve with education. The development of the country and the provision of national unity depends on it.

Akif's view is that science and technology cannot have a nationality, in parallel with Ziya Gökalp. Akif insisted that science and industry should be taken from the West by strongly opposing the concession or ignorance of our own cultural root values. However, it can be criticized that Akif did not specify a clear method of how to differentiate between "Western culture and morality which are the immaterial elements that should definitely be avoided" and "Western sciences and techniques which are the material elements that should be taken as a model. In addition, it is also possible that Akif, who came to the front with his identity of a poet, might have contradictory in some matters due to the difficult conditions of his own period and his poetical sensuality.

Akif sees ignorance as the cause of every plague that happens to the nation. He attributes the survival of the state and the nation to the progress of society in education and science. According to him, great importance should be given to education at every level from primary education to higher education. According to Akif, who emphasizes that the teachers who will provide education in these schools should be taken care of, the staff that will provide education should be moral, virtuous, and give importance to religious and national values. To him, such an education is the vital step in the solution of problems; hence, one should provide it initially. The higher the level of knowledge and culture of the nation, the easier it will be to solve problems.